

Muhammadimin ABDULLAYEV,
Andijon davlat universiteti dotsenti, PhD
Zarnigor YO'LDASHEVA,
Magistrant, Turon universiteti Andijon filiali magistranti
E-mail: muhammadamin1@gmail.com

Qori Niyoziy TPMI professori, p.f.d X.Tojiboyeva taqrizi asosida

O'QUVCHILAR MA'NAVYI-AXLOQIY TARBIIYASIDA XALQ OG'ZAKI IJODINING AHAMIYATI

Аннотация

Ushbu maqolada o'quvchilar ma'naviy-axloqiy tarbiyasida xalq og'zaki ijodining ahamiyati haqida so'z yuritilib, xalq og'zaki ijodi, ma'naviy-axloqiy tarbiya tushunchalariga, ma'naviy-axloqiy tarbiyaning vazifalariga to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Ma'naviy-axloqiy tarbiya, globallashuv, xalq og'zaki ijodi, ertak, afsona, maqol, matal, latifa, laparlar, dostonlar, tez aytishlar, alla, topishmoqlar, naqlar, hikmatlar.

ЗНАЧЕНИЕ НАРОДНОГО УСТНОГО ТВОРЧЕСТВА В ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация

В данной статье рассматривается значение народного устного творчества в духовно-нравственном воспитании учащихся. Освещаются понятия народного устного творчества, духовно-нравственного воспитания, а также раскрываются основные задачи духовно-нравственного воспитания.

Ключевые слова: Духовно-нравственное воспитание, глобализация, народное устное творчество, сказка, легенда, пословица, поговорка, шутка, песни, эпосы, скороговорки, колыбельные.

THE IMPORTANCE OF FOLK ORAL CREATIVITY IN THE MORAL AND SPIRITUAL EDUCATION OF STUDENTS

Annotation

This article discusses the significance of folk oral creativity in the spiritual and moral education of students. It examines the concepts of folk oral creativity and spiritual-moral education, as well as highlights the main objectives of spiritual and moral upbringing.

Key words: Spiritual and moral education, globalization, folk oral creativity, fairy tale, legend, proverb, saying, anecdote, folk song, epic, tongue twister, lullaby, riddle, parable, wise saying.

Kirish. Bugungi kunda xalqimizning boy madaniy me'rosi hisoblangan, xalq og'zaki ijodini ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llanilishi va bu jarayonda nimalarga ahamiyat qaratilishi kerakligi, ta'lim-tarbiya jarayonini to'g'ri tashkil eta olish muxim pedagogik ahamiyat kasb etadi. Hozirgi davrda globallashuv jarayoni xar bir xalqning kelajak avlodi ta'lim va tarbiya jarayoniga o'z ta'sirini ko'rsatib kelmog'da. Shu sababli ta'lim-tarbiya masalasiga jiddiy yondoshib, kelajak avlod tarbiyasi bosh vazifamiz ekanligini unutmasligimiz kerak. Bu borada Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek, "... dunyo maydonida va o'z azm-u qarorida qoyim turmoq, maqsadga erishmoq uchun mutassil oldinga intilish, hayot va tafakkur tarzini isloh qilish, yangilanish tomon sobitqadamlik bilan borish lozim." [1]Shunday ekan, bizning bosh maqsadimiz bo'lgan to'g'ri tarbiya va sifatli ta'lim berishda, xalqimizning donoligi, yashash tarzi davomida ortirilgan va sayqallanib, tajribalari asosida sinalgan ijob namunalari bilan bu jarayonni boyitishimiz va tarbiyaviyligini yanada oshirishimiz kerak. Bunda boy va mukammal bo'lgan o'zbek xalq og'zaki ijodimizga yuzlanishimiz kerak. Ma'naviy-axloqiy tarbiya – bu shaxsni komil inson sifatida shakllantirishning eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Xalq og'zaki ijodi – xalq ommasining badiiy faoliyati[2] maxsulidir.

Xalq og'zaki ijodi, xalqimizning boy madaniy me'rosining namunalari bilan hisoblanib, xalqimizning turmush

tarzi, milliy va rang-barang urf-odatlarini, sabr va matonat bilan amalga oshiradigan mehnat faoliyati, xalqimizning sodda qalbidagi orzu-umidlari, g'am-tashvishlari, armonlari, quvonchlarini ifodalab, har bir davrga hamnafas bo'lib, rivojlanib boradi. Xalqimizning ijob maxsulini hisoblangan, zamonlar osha og'izdan-og'izga o'tib kelgan badiiy asarlar xalq og'zaki ijodi yoki folklor (inglizcha "folk" – xalq, "lore" – donolik, yani xalq donoligi, donishmandligi) deb yuritiladi. Xalq og'zaki ijodining, ertak, afsona, maqol, matal, latifa, laparlar, dostonlar, tez aytishlar, alla, topishmoqlar, naqlar, hikmatlar shu kabi janrlari keng ommalashgan. Bu janrlarda o'quvchilarni manaviy-axloqiy tarbiyalash yo'llari, tarbiya usullari, mehr, muhabbat, saxiylik, olijanoblik, qadr, vafo, sadoqat, yaxshilik, oqibatlilik, mehnatsevarlik, kasb-hunarga muhabbat, halollik, adolat, insof, andishalik, insonparvarlik kabi xislatlar ulug'lanadi, qadrlanadi, ammo insonni bulg'ovchi, bevafolik, baxillik, xasislik, qo'rqqoqlik, nomussizlik, manmanlik, kaltabinlik, yolg'onchilik, ochko'zlik, o'g'rilik va boshqa salbiy illatlar qoralanadi. Xalq og'zaki ijodi namunalari odob axloq, ta'lim-tarbiya borasida o'ta xayotiy, xalqchil va ibratliligini, shu bois uning umumbashariy ahamiyatga moyil ekanligini ta'kidlash lozim. Xalq og'zaki ijodini o'quvchilar ma'naviy-axloqiy tarbiyasi jarayonida qo'llanilishining afzalliklari quyidagicha;

- Chuqur ma'noga egaligi. Asarning kuchli mazmunga va mantiq jixatdan mukammalligi o'quvchiga kuchli ta'sir etib, uni chuqur o'ylantirish bilan bir qatorda, ijobiy sifatlar shakllanishiga turkivazifasini o'taydi. Ertaklar, dostonlar va hikoyalar shular jumlasidan.

- Ixchamlilik. Xalq og'zaki ijodining asrlar davomida avlodlardan avlodga o'tib kelishining asosiy sabablaridan biri hisoblanib, u xalq tomonidan oson o'zlashtiriladi va yod olinadi. Bu maqollar, matallar, topishmoqlar, tez aytishlar va shu kabi janrlarda o'z ifodasini topadi.

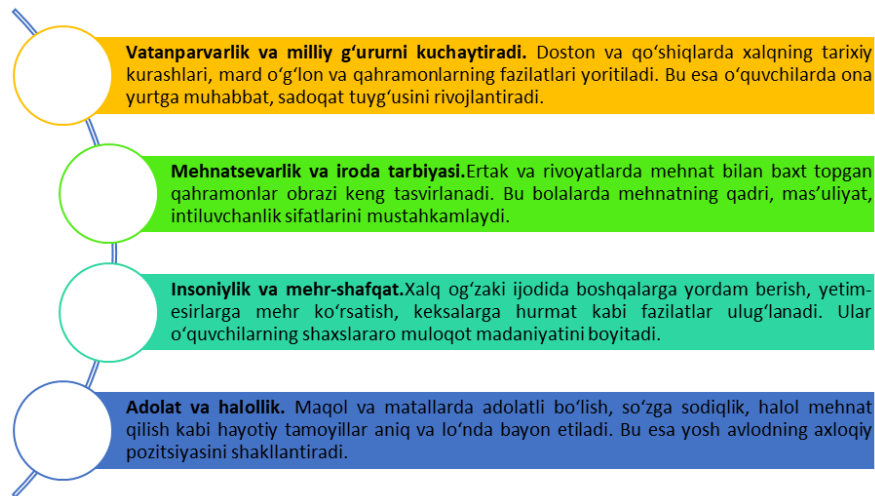
- Soddaliligi. Asar tarkibida o'ta badiiy, bo'yoqdor va o'zlashma so'zlarning ishtiroki yo'qligi, xalq og'zaki ijodining juda ko'p yo'nalishlarda foydalanishga sabab bo'ladi.

- Ohangdorligi. Asardagi so'zlarning ma'no jihatdan ohangdorligi va mazmunan so'zlarning mutanosibligi, xalq tomonidan oson yodda saqlanilishiga va avlodlardan avlodga yetkazilishiga xizmat qiladi. Bag'ishlovlar, madxiyalar, masal va matallar shular jumlasidandir.

- Ko'p variantlilik. Zamonlar, mavsum va xududlardagi sharoitlar natijasida, xalq og'zaki ijodida asosiy mazmun o'zgartirmagan xolda xilma-xillik yuzaga keladi. Ertaklarda, dostonlarda bular o'z aksini topgan. Birgina turkiy xalqlar ijodining yorqin namunasi bo'lgan "Alpomish" dostonining xam o'ndan ortiq variantlari mavjud. Qisqa qilib aytganda xalq og'zaki ijodini ta'lim-tarbiya jarayoniga qorishuvi xar tomonlama ijobiy natijasini ko'satadi. Buni albatta to'g'ri yondashuv, aniq usul va yo'nalishlar bilan amalga oshirish kerak.

Xalq ijodining har bir janri – ertaklar, maqollar, matallar, dostonlar, afsonalar, qo'shiqlar va topishmoqlar – o'zida chuqur tarbiyaviy mazmunni mujassam etadi. Ularda ezgulik va yovuzlik, halollik va nopoklik, mehnat va dangasalik, jasorat va qo'rquqlik kabi tushunchalar obrazlar orqali ifodalanganadi. O'quvchi bunday asarlar yordamida hayotiy voqealarni badiiy idrok qiladi, ijobiy qahramonlarga taqlid qilishga intiladi va o'z xulq-atvorini baholay oladi.

Ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishdagi roli. 1-rasm.

Dars jarayonida xalq og'zaki ijodidan foydalanishning afzalliklari

O'quvchilar tafakkurini boyitadi. Topishmoqlar mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi, ertaklar tasavvurini kengaytiradi, maqollar fikrni lo'nda ifodalashga o'rgatadi.

Til boyligini oshiradi. Xalq ijodi o'zbek tilining go'zalligi, ifoda uslublari, badiiy vositalarini o'zida aks ettirgani uchun lug'at boyligining oshishiga xizmat qiladi.

Milliy qadriyatlariga hurmatni kuchaytiradi. O'quvchilar o'z xalqining ma'naviy ildizlari bilan tanishadi, an'analarga e'tiborli bo'lishni o'rganadi.

Hayotiy tajriba baxsh etadi. Xalq asarlarining mazmuni hayotiy voqealar bilan uyg'un bo'lgani uchun o'quvchilar ekologiya, mehnat, oilaviy munosabatlar, do'stlik va halollik haqida muhim saboqlar oladi.

O'quvchilar shaxsini shakllantirishdagi metodik yondashuvlar

Xalq og'zaki ijodidan samarali foydalanish uchun o'qituvchi quyidagi metodik usullardan foydalansa, ma'naviy-axloqiy tarbiya yanada samarali bo'ladi:

Muammoli savollar orqali tahlil. Masalan, "Nega qahramonning xatti-harakati to'g'ri?", "U boshqacha qaror qilsa nima bo'lardi?" kabi savollar o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

Rolga kirib o'qish. Ertak va rivoyatlarni rollarga bo'lib ijro etish o'quvchilarning emotsional idrokini kuchaytiradi.

Hayot bilan bog'lash. Asardagi axloqiy g'oyalarni zamonaviy hayotdagi holatlar bilan solishtirish ularda real hayotiy xulosa chiqarish ko'nikmasini shakllantiradi.

Maqol bilan yakunlash. Dars oxirida mavzuga mos maqollarni tanlash orqali asosiy g'oya mustahkamlanadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Xalq og'zaki ijodi — bu xalqning ko'p asrlik hayot tajribasi, dunyoqarashi va axloqiy ideallarining ifodasidir. Uning asosiy janrlari: ertaklar, dostonlar, maqollar, topishmoqlar, afsonalar, qo'shiqlar va latifalardir. Har bir janr o'z mazmuni bilan yosh avlodni ma'naviy barkamol inson bo'lishga yo'naltiradi.

Masalan, ertaklarda ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash orqali o'quvchilarda axloqiy tanlovni anglash, adolat va mardlikka intilish hissi shakllanadi. "Zumrad va Qimmat", "Boy ila g'arib", "Oltin baliq" kabi ertaklar bolalarda halollik, saxovat, sabr-toqat kabi fazilatlarini uyg'otadi.

Maqollar esa xalq donoligining eng ixcham ifodasidir. "Yaxshilik qil, suvga sol, baliq bilmasa, Xoliq bilar" yoki "Yaxshiga yondosh, yomondan qoch" kabi maqollar orqali o'quvchilarga ezgulik va yomonlikning mohiyati, to'g'rilik va adolatning qadri anglatiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. O'quvchilarning ma'naviy-axloqiy dunyoqarashini shakllantirishda xalq og'zaki ijodi quyidagi tarbiyaviy funksiyalarni bajaradi:

Didaktik (o'rgatuvchi) funksiya – xalq og'zaki ijodi hayotiy saboqlarni obrazlar orqali yetkazadi. Masalan, "Bo'ri bilan echki bolalari" ertagi ehtiyotkorlik va aqlni qadrlashga o'rgatadi.

Estetik funksiya – o'quvchilarda go'zallikka, so'z boyligiga, adabiy didga hurmat uyg'otadi.

Aks ettiruvchi funksiya – xalq ijodi orqali tarixiy voqealar, ijtimoiy munosabatlar va xalq hayoti aks ettiriladi.

Axloqiy funksiya – o'quvchilarga halollik, odoblilik, kattalarga hurmat, mehnatsevarlik kabi fazilatlarini singdiradi.

O'quvchilarga ma'naviy-axloqiy tarbiya berish, dolzarb muammo sanalib kelingan. Jamiyatning taraqqiyoti insonlarning ongiga, aql-zakovati, axloq-odobiga ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi. Yaxshi tarbiya ko'rgan o'quvchi eng avvalo el-yurtning, xalqning manfaatini o'ylaydi. Chunki har bir shaxsning baxt-saodati alohida, o'z holicha amalga oshmaydi. Atrofdagilar baxtli va farovon turmush kechirganlarida huzur-halovat hammaga tatiydi. Bu qoida qadim zamonlardan mavjud bo'lib, unga turli davrlarda turlicha amal qilib kelingan. O'quvchilarni ta'lim-tarbiya olishlariga mas'ul bo'lgan barcha o'rinlarda xalq pedagogikasi namunasi xisoblangan xalq og'zaki ijodidan foydalanish hayotiy ehtiyoj darajasiga ko'tarilgan. O'rta umumiy ta'lim maktablarining o'quvchilarning bilim egallashga bo'lgan qiziqishlari, havasi asosida aqliy qobiliyatlari shakllantiriladi. Aqliy kamolotga uyg'un tarzda o'quvchilarning ma'naviy dunyosi boyitiladi. Axloqiy fazilatlar takomillashtiriladi. O'quvchilarda mehnatsevarlik, yuksak did, fahm-farosat, nafis his-tuyg'ular rivojlanib boradi.

Tahlil va natijalar. Pedagogik nuqtai nazardan, xalq og'zaki ijodi yosh avlodning axloqiy ongini shakllantirishda ta'sirchan psixologik vosita hisoblanadi. Psixolog A.V.Petrovskining tadqiqotlariga ko'ra, bolalar ramziy (obrazli) shakllarda berilgan ma'lumotlarni mantiqiy ta'limga qaraganda tezroq va chuqurroq o'zlashtiradilar. Shu bois xalq ertaklari va maqollar orqali berilgan axloqiy g'oyalar o'quvchi ongida mustahkamroq o'rinsadi [3].

Shuningdek, o'zbek pedagog olimasi Q. Yo'ldosheva o'zining "Ma'naviy tarbiya psixologiyasi" [4] asarida xalq ijodiy merosining ta'limdagi o'rnini tahlil qilib, quyidagicha xulosa qiladi:

"Xalq og'zaki ijodi – bu xalqning ma'naviy genofondi. Agar o'quvchi o'z xalqining ertaklari, maqollari va qo'shiqlari orqali tarbiyalansa, unda milliy g'urur, or-nomus va mas'uliyat hissi erta shakllanadi."

Xalq ijodida insonparvarlik, mehnatsevarlik, ota-onaga hurmat, adolat, jasorat kabi umuminsoniy qadriyatlar chuqur ifodalangan. Bu qadriyatlar o'quvchilarda ijtimoiy moslashuv, to'g'ri axloqiy qarorlar qabul qilish va mas'uliyatli fuqarolik pozitsiyasini shakllantiradi.

Masalan, "Alpomish" dostoni nafaqat mardlik, balki sadoqat, vatanparvarlik, oilaga sadoqat kabi fazilatlarini tarannum etadi. Bu asar orqali o'quvchilar o'z xalqining tarixiy ideal qahramon obrazini bilib, uni hayotiy mezon sifatida qabul qiladilar.

Xulosa va takliflar. Xalq og'zaki ijodi — bu xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi, axloqiy me'yorlari va orzu-intilishlarining betakror ifodasidir. U nafaqat badiiy-estetik meros, balki millatning ma'naviy genofondini saqlovchi va yangi avlodga yetkazuvchi muhim tarbiyaviy manbadir. Shu bois, o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasida xalq og'zaki ijodi o'rnini hech qanday zamonaviy texnologiya yoki tashqi ta'sir vositasi to'liq almashtira olmaydi. Xalq og'zaki ijodi vositasida bolalar hayotiy qadriyatlarini – ezigulik va yovuzlikni ajrata bilish, adolatni qadrlash, mehnatsevarlikka ishonch, Vatanga va oilaga muhabbat kabi fazilatlarini o'zlashtiradilar. Bu jarayonda xalq ertaklari, maqollar, topishmoqlar, dostonlar va rivoyatlar o'quvchi shaxsida chuqur ichki o'zgarishlarni, axloqiy ong va his-tuyg'ularning uyg'un rivojlanishini ta'minlaydi. Bugungi globallashuv sharoitida yoshlarning ma'naviy olamiga turli g'oyalar, begona axloqiy qarashlar kirib kelayotgan bir paytda, xalq og'zaki ijodini ta'lim jarayoniga faol kiritish yosh avlodni milliy o'zlikni anglash, an'anaviy qadriyatlarini asrash, axloqiy immunitetni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu jihatdan xalq ijodiy merosi o'quvchilarda ijtimoiy mas'uliyat, milliy g'urur va vatanparvarlik ruhini shakllantirishning eng tabiiy va samarali yo'llaridan biridir. Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, xalq og'zaki ijodi o'qituvchining tarbiyaviy ishlarida eng qulay, hayotiy, psixologik ta'sir kuchiga ega vositadir. Chunki u o'quvchilarning yoshiga, ruhiy holatiga va qiziqishlariga mos obrazlar orqali ularni yaxshi xulqqa, to'g'rilikka, sabr-toqat va saxovatga o'rgatadi. Shu sababdan zamonaviy ta'lim tizimida xalq og'zaki ijodi nafaqat o'zbek tili yoki adabiyot darslarida, balki barcha fanlarda integrativ yondashuv asosida qo'llanishi lozim. Masalan, tabiiy fanlarda maqollar orqali mehnatsevarlikni, tarix darslarida dostonlar orqali vatanparvarlikni, ona tili darslarida esa ertaklar asosida nutq madaniyatini shakllantirish mumkin.

Xalq ijodi o'quvchilarni milliy o'zlikni his etishga, o'z ajdodlari ijodiga faxr bilan qarashga, eng muhimi — ezigulikni hayot mezoni sifatida qabul qilishga o'rgatadi. Bunday yo'l bilan tarbiyalangan shaxs ma'naviy jihatdan barkamol, irodali va mustahkam hayot pozitsiyasiga ega bo'ladi.

ADABIYOTLAR

1. SH.M.Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi." To'ldirilgan ikkinchi nashr.-Toshkent; "O'zbekiston" nashriyoti, 2022 B-24
2. M.E. Abdullayev. Xalq pedagogikasi. darslik. "Omadbek print number one" Andijon: 2024. – 194 b.
3. Petrovsky A. V. Psixologiya razvitiya lichnosti. – Moskva: Pedagogika, 1987.
4. Yo'ldosheva Q. Ma'naviy tarbiya psixologiyasi. – Toshkent: Fan, 2017.